Virgil Nestorescu

NOTE ETIMOLOGICE ŞI LEXICALE

Apariţia celui de-al treilea volum al **Dicţionarului graiurilor dacoromâne sudice** încheie această lucrare de mare întindere, care reprezintă o etapă deosebită în dezvoltarea cercetărilor dialectale din ţara noastră. Bogăţia lexicală a graiurilor noastre sudice, pe care am subliniat-o cu alt prilej (cf. Nestorescu 2011), se reflectă în bună măsură şi în acest ultim volum prin varietatea împrumuturilor din alte limbi, ca urmare a contactelor directe cu graiurile minorităţilor naţionale conlocuitoare, sau prin neaşteptate formaţii interne ale limbii române.

În rândurile de mai jos vom încerca să ne ocupăm de originea unor cuvinte, adesea bine mascată fonetic, fie provenind din împrumuturi, fie reprezentând creaţii locale ale graiurilor studiate.

*
* *

PALÓI s. m. (DGS III, rar Cţ) „rasă de câini cu picioare scurte” (cu diminutivul **paloiáş**) poate fi apropiat de termenul bg. **палаш** (var. **пальаш**, **пальош**) „câine de vânătoare”, care la rândul său nu are etimologie clară (BER V, p.24).

PANC^2 adj. (DGS III, rar Dj) „ saşiu” ar avea un corespondent perfect în adj. **panc**, variantă rară a lui **ponc** „idem**”** (DLR s. v.)**,** dar nu ştim, din informaţiile date în dicţionar, la care din multiplele sensuri ale cuvântului se referă. Oricum, în cazul nostru asemănarea dintre *panc*^{2} şi *ponc* trebuie reţinută.

PANCHÍU adj. **(**DGS III, în Ag) „saşiu” poate fi explicat numai dacă aducem în discuţie adj. **panc**^{2} „idem”, discutat înainte. Avem de-a face în **panchíu** cu un derivat din adj. **panc**, după tipul altor formaţii similare rezultate cu ajutorul suf. *–iu*. Acceptând acest lucru, trebuie abordată într-un mod asemănător şi etimologia cuvântului imediat următor, care ţine de acelaşi grup semantic.

PANCHIÓN-OANĂ adj. (DGS III) „saşiu-saşie”, înregistrat rar tot în Dj (var. *bachión-bachioánă* în Vl şi Ag), este inserat în DLR cu etimologie necunoscută. Credem că nu greşim dacă îl legăm de *panchíu*, înscriindu-l în aceeaşi serie cu *pachión*, cuvânt pe care l-am întâlnit în graiurile românilor din nord-vestul Bulgariei (*Românii timoceni*, p.108), şi *pachiónţ*, alt regionalism cu sens identic (v. DLR), în care absenţa consoanei nazale înaintea lui [**c**] nu este o problemă.

PANDÉLĂ s. f. (DGS III, rar Br) „drapel; steguleţ” este o formă rară a unui vechi împrumut pe cale cultă **bandieră** „steag, drapel” din it. *bandiera* (DA), care a fost folosit frecvent în scrierile din secolul al XIX-lea.

PARŢOÁLĂ s. f. (DGS III, rar Cl) „preş; ţoală de învelit” provine se pare din bg. **парцал** „bucată de stofă; îmbrăcăminte ruptă; haină veche, murdară”(BER V, p.76). Forma uşor modificată se datorează probabil şi influenţei rom. *ţoală*.

BDD-A484 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:57:15 UTC)

PATCRÍLCĂ s. f. (DGS III, rar în Tl) „plasă la vintir” este un cuvânt rusesc, intrat prin graiurile lipoveneşti din Deltă, anume **подкрилка** „idem”.

PÉLEŞ s. n. (DGS III, rar Ag) „lobul urechii” provine din bg. dial. **пелеш**, cuvânt polisemantic care, între altele, înseamnă şi „partea moale a urechii; podoabă pe care o poartă fetele şi femeile în părul împletit” (BER V, p.139).

PLÁNIŞTE s. f. (DGS III, prin Ag) „loc unde se odihnesc vitele; zăcătoare” este împrumutat din bg. dial. **пладнище** (var. **планйще**) „loc de odihnă la umbră (pentru vite)”, derivat al lui *пладне* „amiază” (BER V, p. 306).

PÓTCĂ s. f. (DGS III, rar Ag) „sperietoare, momâie (în culturi)” nu poate fi legat semantic de *potcă* înregistrat în DLR, ci de bg. **потка** „resturi de vegetaţie, crenguţe verzi folosite ca semn de demarcaţie a unor livezi sau de interdicţie a păşunatului” (BER V, p.55).

PRÍNCĂ s. f. (DGS III, rar Tr) „butonieră” este împrumutat din bg. **примка**, „laţ, arcan”, care prin restrângere a putut căpăta acest înţeles.

PRIPÉT s. (DGS III, rar Gj) „căldură mare, caniculă” redă, cu o schimbare neobişnuită a consoanei finale, bg**. припек** 1. „loc scăldat de soare”. 2. „dogoarea soarelui” (DBR, BTR).

PÚCĂL s. m. (DGS III, rar Ot) „pasăre răpitoare de noapte, înrudită cu bufniţa şi cucuveaua” este uşor de descoperit în cuvântul bulgăresc **бухал** „nume dat unor păsări răpitoare de noapte: bufniţă, huhurez” (BTR; DBR).

RAJ s. n. (DGS III, rar Vl) „unealtă folosită în rotărie pentru însemnat obezile” pare să fie acelaşi cuvânt cu **raf**[1] „cerc de fier care se aplică pe obada unei roţi de lemn cu scopul de a o proteja” (DLR s. v.). În acest caz, înlocuirea consoanei finale trebuie privită ca un accident fonetic sau ca o posibilă greşeală de transcriere.

REJIÉN s. n. (DGS III, rar Tl) „vătrai” este împrumut din bulgară, unde sub forma **ръжен** (care corespunde variantei **răjén**), înseamnă „lopăţică cu care se aţâţă focul; vătrai” (BER VI, p. 365; DBR).

RISÁUA s. f. art. (DGS III, rar în Tl), care presupune sg. **risá**, cu sensul „podoabă făcută dintr-o panglică pe care erau înşiraţi galbeni, purtată de femei pe frunte, în trecut”, corespunde fonetic şi, în mare măsură, semantic bg. dial. **pecá** „panglică cu diferite motive populare cusută pe umerii cămăşilor femeieşti; (pl.) franjuri, ciucuri” (Gerov; BER VI, p.229).

SUGMÁN s. (DGS III, rar Ot) „rochie”, ilustrat de un citat prin care subiectul anchetat trimite la originea slavă a cuvântului: *Capot, sugman [să zice] pă sârbeşte*, are în realitate origine bulgară. Menţionăm că *sârbeşte* înseamnă popular *bulgăreşte* (DLR s. v. *sârb*[2]), o veche confuzie ce se reflectă şi în denumirea improprie a unor localităţi cu vorbitori nativi de limbă bulgară, cum ar fi *Băleni-Sârbi* din jud. Dâmboviţa, *Băileşti-Sârbi* din jud. Dolj (Iordan, p. 262–263; Mladenov, p. 32–42).

Din DLR aflăm că forma *sugmán*, variantă a lui *suman*, considerat ca împrumut din ucr. **сукман**, nu are printre sensurile sale şi pe cel de „rochie”. Acesta însă se găseşte în bg. dial. **сукман** „îmbrăcăminte femeiască lungă, fără mâneci, din stofă de lână; fustă largă din stofă ţesută la război”(BER VII, p. 561).

SURMÁ s. f. (DGS III, rar Dj) „uimă, gâlcă”(var. **súrmă**) se explică prin bg. dial. **сурма** „1. amigdală; gâlcă. 2. scrofuloză”(BER VII, p. 598).

BDD-A484 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:57:15 UTC)

ŞAMÁC s. (DGS III, rar Br) „plantă de baltă asemănătoare papurei; rogoz” provine din bg. **шамак** (< tc.) „papură cu frunze înguste; rogoz” (MBBR, p. 300, 550).

ŞLÍCTOR s. n. (DGS III, rar Db) „rindea” este un împrumut obținut prin trunchiere din germ. **Schlichthobel** „(rindea) fățuitoare” (DGR).

ŞLÍFCAIER s. n. (DGS III, rar Ot) „raşpel (cu dinți mărunți)” reprezintă o variantă a lui **şlihtfaier** „pilă de finisat” (DLR s. v.), împrumut din germ. **Schlichtfeile**.

ŞLÍTHAMOR s. n. (DGS III, rar Il) „un fel de ciocan folosit în dogărie” apare în DLR sub forma **şlihthamăr**, regionalism din nordul Bucovinei, provenit din germ. **Schlichthammer**.

ŞMAL s. n. (DGS III, rar Tl) „capătul îngust al ciocanului” a rezultat prin trunchierea germ. **Schmal** [hammer], din care pentru denumirea obiectului a fost păstrat numai adjectivul **schmal** „îngust”.

ŞRÁPŢIG s. n. (DGS III, rar Ag, Ot) „menghină de lemn” provine din germ. **Schraubzwinge** „cleşte, menghină cu şurub de strâns sau presat” (DGR).

ŞRÓPOB s. n. (DGS III, rar Db) „(un fel de) rindea” redă într-o formă uşor ascunsă termenul german **Schrobhobel** „rindea-cioplitor” (DGR).

ŞTRAM adv. (DGS III, rar Db) în expr. [la minerit] *a bate* ~ „a bate insistent cu ciocanul fâşia de humă dintre straturile de cărbuni” corespunde formal adj. **stram** „voinic, zdravăn; deştept” < germ. **stramm**, inserat în DLR. Transferul cuvântului în altă sferă semantică merită să fie subliniat ca o trăsătură aparte a graiului dobrogean.

ŞTRÉCVINCLU s. f. (DGS III, rar Gr) „unealtă a dogarului folosită la trasarea şi la stabilirea unghiurilor” este un împrumut destul de transparent al germ. **Streichwinkel** „unghi de direcție” (DGR).

TALASÁM s. (DGS III, rar Tl) „strigoi”, după cum informează chiar subiectul, este un cuvânt învechit: *Să făcea nainte strigoi, talasám cum spune ei [bătrânii]*. A fost luat din bg. **таласъм** „duh rău; vampir; strigoi” (DBR), sau din tc. **talısım (**BER VII, p.78), din care acesta provine.

ŢANHÓBLU s. (DGS III, rar Vl) „rindea cu dinți” este împrumut evident din germ. **Zahnhobel** „rindea dințată”(DGR).

ÚDVĂ s. f. este tratat în DGS II, sub **hudubă** „uliu”, fiind considerat de autori ca variantă a acestuia. Asemănarea fonetică nu ni se pare suficientă pentru a se justifica tratarea lor în acelaşi articol. Ocupându-ne de originea acestui cuvânt, inserat în DLR fără etimologie, am arătat mai demult că, după aspectul fonetic şi sens, **udvă** „nume regional pentru o pasăre de pradă” se explică fără dubiu prin bg. dial. **утва** 1. „pasăre de noapte asemănătoare cucuvelei, dar mai mare, închisă la culoare, cu pene albe şi cafenii (*Strix*)”. 2. „bufniță” (cf. *Note*, p. 528).

VERDÁNE s. f. pl. (DGS III, rar Tr) „ciocănitoare” este o variantă neconsemnată până acum a lui **vârdare,** nume dat mai multor păsări din ordinul agățătoarelor: *ciocănitoare verde, ciocănitoare sură, ciocănitoare de zăvoi* etc.” (DLR s. v.).

ZĂVT s. n. (DGS III, rar Dj) „smoală” îl găsim în DLR sub forma **zeft**, unde este considerat turcism învechit (< tc. **zift**). Credem însă că în privința etimologiei nu poate fi scos din discuție bg. **зифт**, care la rândul lui a fost luat tot din turcă.

BDD-A484 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:57:15 UTC)

ZÉICĂ s. f. (DGS III, rar Cl) „apelativ între cumnate” provine din bg. dial. **зейка** „cumnată”, format din *зетька > зет „cumnat” (BER I, p. 631).

ZEMBEREÁ s. f. (DGS III, rar Tl, Cț) „un fel de zăvor la uşile de tip vechi” este o formă aparte a unui vechi turcism, inserat în DLR sub **zimberec** (2.) „idem”.

ZEȚÁMĂR s. n. (DGS III, rar Dj) „başchie” a fost obiectul unei mai vechi note etimologice (*Etimologii*, p. 57), în care cuvântul-titlu, cu definiția „ciocan de fier având la capăt un şanț ca să poată prinde cercurile de fier când sunt bătute pe butoi”, a fost explicat ca împrumut din germ. **Setzhammer** „ciocan de planare” (DGR).

BIBLIOGRAFIE

BER	=	*Български етимологичен речник*, *БАН*, Sofia, 1971–.
BTR	=	*Български тълковен речник*, ediția a II-a, Sofia,1963.
DA	=	*Dicționarul limbii române*, publicat de Academia Română, A-De şi F-Lojniță, Bucureşti, 1913–1949.
DBR	=	Tiberiu Iovan, *Dicționar bulgar-român*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1994.
DGO	=	Dorina Bărbuț, *Dicționar de grai oltenesc*, Craiova, 1990.
DGR	=	Academia Republicii Socialiste România, *Dicționar german-român* [Coordonare şi revizie Mihai Isbăşescu şi Maria Iliescu], Bucureşti, 1966.
DGS	=	*Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, coordonator Maria Marin, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Mihăilescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, Bucureşti, Editura Academiei Române, vol. III (literele P–Z) , 2010.
Etimologii	=	Virgil Nestorescu, *Etimologii*, în „Limba română”, LIII, 1–2, 2004, p. 55–56.
Gerov	=	Najden Gerov, *Речник на български език*, Plovdiv, I–III, 1895–1904.
Iordan	=	Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963.
MBBR	=	*Материали за български ботаничен речник*, sub red. lui B. Ahtarov, Sofia 1939.
Mladenov	=	Maxim Sl. Mladenov, *Българските говори в Румъния*, Sofia, 1993.
Nestorescu 2011	=	Virgil Nestorescu, *Note etimologice*, în *Studii de dialectologie,istoria limbii şi onomastică. Omagiu domnului Teofil Teaha*. Coord. Maria Marin, Daniela Răuțu, Editura Academiei, Bucureşti, 2011, p. 399–408.
Note	=	Virgil Nestorescu, *Note etimologice şi lexicale* în „Limba română”, LVIII, 4/2009.
Românii timoceni	=	Virgil Nestorescu, *Românii timoceni din Bulgaria. Glosar dialectal*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011.

NOTES ÉTYMOLOGIQUES ET LEXICALES

(Résumé)

Dans cet article l’auteur a continué son travail consacré à la recherche de l’origine des mots insérés dans le IIIe volume du *Dictionnaire des patois dacoroumains méridionaux* (DGS), récemment paru. Il faut remarquer un bon nombre des mots empruntés au bulgare, ce qui est un trait particulier des patois étudiés. Comme d’habitude, les termes techniques sont d’origine allemande.

Cuvinte-cheie: etimologie, panchiu, pandelă, surma, udvă, zeică.

Mots-clés: *étymologie*, *panchiu* „ bigle”, *pandelă* „drapeau”, *surma* „scrofule”, *udvă* „oiseau de proie”, *zeică* „belle-soeur”.

Bucureşti, B-dul Al. Obregia nr. 24

BDD-A484 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:57:15 UTC)